

PRILOG RAZLIKOVANJU AMERIČKIH ETNIČKIH KNJIŽEVNOSTI

STIPE GRGAS
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 820(73).09
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno
: 1996-10-09
Received

Povod ovog rada autorova je prosudba da se u rasprostranjenju uporabi pojma multikulturalizam, naročito pri imenovanju jednog korpusa tekstova suvremene američke književnosti, nedovoljno uzimaju u obzir razlike koje problematiziraju olaka uopćavanja. Kao prilog razlikovanju ove, naizgled homogene, pojave analiziraju se različiti načini kako nekoliko romana etničkih pisaca zapisuju odnos u ovim tekstovima predočenih svijesti i američke prostornosti, ono što autor nazivlje *prostornim obzorjem*. Ponudena analiza i argumentacija temelje se na iščitavanju djela irsko-američkog romansijera Williama Kennedyja, kinesko-američke spisateljice Maxine Hong Kingston i Chicano romansijera Rudolfa Anaye. Suprotstavljajući različite načine kako se *prostorno obzorje* očituje u dotičnim tekstovima dolazi se do zaključka da je u slučaju Kennedyja i Kingston razlika količinske naravi dok se u slučaju Chicano tekstova *prostorno obzorje* pojavljuje na način koji čini upitnim uporabu etničkog naziva kad je riječ o ovoj skupini i njihovom književnom izričaju.

Ne ulazeći u valjanost imenovanja jednog dijela suvremenog umjetničkog stvaralaštva u SAD po etničkom ključu, čini mi se potrebnim upisati određene razlike u taj skup tekstova kojemu se, paradoksalno po

predmet koji po sebi podrazumijeva raznovrsnost, često pristupa kao monolitnoj cjelini. U politiziranoj atmosferi multikulturalizma, shvaćenog kao neupitne vrijednosti, olako se ispuštaju iz vida razlike između raznih identiteta koje obuhvaća dotični termin. Kao što primjećuje E. San Juan "multikulturalizam se počesto slavi kao mana ili nakovrsna amajlija koja izmiruje suprotstavljene zahtjeve asimilacione 'zajedničke kulture', jednog klizavog američkog jastva u stalnom procesu konstruiranja, i onih drugih koji nastanjuju rubove, raspuknuća, pukotine". U nastavku mu isti autor spočituje da predstavlja posljednji izdanak asimilacionog projekta kojega je cilj umiriti podčinjene skupine: moguće ga je shvatiti kao "strateški odgovor na napuknuće američkog društvenog tkiva u desetljeću nakon ranih sedamdesetih godina kad su razorene i izbrisane progresivne odluke i institucionalne reforme postignute tijekom šezdesetih u pokretu za građanska prava".¹ Mene je na ova razmatranja prvenstveno ponukala činjenica što diskurs multikulturalizma zanemaruje kritičko-analitičku raščlambu sastojnica koje ga tvore, primjenjujući svojevrstan nivelizirajući relativizam koji briše povijesno-kulturološke razlike. To je, primjerice, razvidno u načinu kako se predočuju književnosti različitih etničkih skupina.

Stoga ne čudi da ćemo najčešće u mnoštvu pregleda etničkih književnosti naići na zbroj koji se meni čini upitnim. Naime, usporedo se nabrajaju književni doprinosi skupina koji nipošto nisu od podjednake važnosti niti po obimu niti po kakvoći. Recimo, u zborniku radova *Ethnic Literatures Since 1776: The Many Voices of America* (1978) po poglavlje pripada irsko-američkoj i hrvatsko-američkoj književnosti.² Odmjereniji pristup ovoj problematici ne bi smetnuo s uma da prva izrasta iz skupine koja govori dominantnim jezikom u SAD i koja, po zadnjim statističkim podacima, broji oko 40 milijuna Amerikanaca irskog podrijetla dok bi se o našoj nazočnosti u američkoj kulturi jedva moglo govoriti.

Dakle, politički utjecaj koji je, barem što se tiče bjelačkog stanovništva, danas umnogome srazmjeran gospodarskoj moći i zastupljenosti etničke skupine u cjelokupnom stanovništvu, sigurno bi mogao poslužiti kao način razlikovanja. Postavljen u povijesne koordinate, njime bismo mogli opisati načine kako su se različite skupine slile u američko društvo. Međutim, ovom prigodom ponudit ću jedno drugo mjerilo razlikovanja.

¹ E. San Juan, "Problematising Multiculturalism and the 'Common Culture'", *MELUS*, vol.19/no.2, Summer 1994, str. 59-60.

² Wolodymyr T. Zylia and Wendell M. Aycock, *Ethnic Literatures Since 1776: The Many Voices of America*, Texas Tech Press, Lubbock, 1978.

Suprotstavljajući niz tekstova koji su obilježeni svojim etničkim podrijetlom, nastojat ću iščitati kako oni zapisuju odnos čovjeka i prostornosti, pokušat ću u odabranim romanima odrediti kompleks koji imenujem njihovim prostornim obzorjem.

Na početku valja pobliže definirati što podrazumijevam pod ovim pojmom, a analiza će pokazati kako se on očituje u romanesknom štitu. Sažeto kazano, čitanje koje slijedi počiva na dvjema pretpostavkama. Prvo, brojčanost, gustoća naseljenosti i vrijeme izbivanja iz zemlje podrijetla čimbenici su o kojima ovisi u kojoj se mjeri svojata i doživljava američki prostor kao svoj. Mada je kod etnički osvještenih pojedinaca prostorno obzorje uvijek zasjenjeno doživljajem zbiljske ili zamišljene zavičajnosti, spomenuti čimbenici omogućuju količinsko stupnjevanje dotične zasjenjenosti pa, shodno tome, i nude način razlikovanja inih kulturalnih izričaja. Drugo, glavnim doprinosom ovih usporednih čitanja smatram uvid u nužnost da se na poseban način pristupi i vrednuje Chicano književnost. Mada uvrštena u etničke književnosti, nastojat ću pokazati da prostorno obzorje koje je upisano u romansijerski svijet Chicano književnosti nameće potrebu da se identitetu iz koje ona proishodi dodijeli zasebno mjesto.

II.

Usredotočujući se na prostorno obzorje romana okrećem se, po mnogim pokazateljima, jednom uglavnom zanemarenom vidu narativne strukture. Naslijeđe modernizma i sklonost da se povijest i vrijeme povlaste na užtrb prostora svakako su doprinijeli obezvredivanju teritorijalne sastavnice književnog djela. Jim Wayne Miller nudi potkrepu ove prosudbe:

Nasljeđeni renesansni pojam kulture; ojačana tendencija da se ne uzmu u obzir ljudski kolektiviteti manji od nacionalne države; povezivanje kulture s poviješću, vremenom a ne s prostorom; temeljna van-teritorijalnost američke ideje - sve to i štošta manje važnoga - učinilo je da se regije i regionalizam (književni i drugih vrsta) povežu s nazadnošću i ograničenošću.³

Međutim, kao što Miller navodi u nastavku pasusa, u poimanju američkog identiteta odigrale su se određene preinake koje iznova uobziruju geografske uvjete ljudskog života: tijekom šezdesetih godina,

³ Jim Wayne Miller, "Anytime the Ground is Uneven", u: Paul Simpson i Hansley, *Geography and Literature*, Syracuse University Press, Syracuse, 1987, str. 5.

zagovornici novog pluralizma i iznova probuđenih etniciteta odbacili su metaforu Amerike kao posude za taljenje po kojoj "je Amerika zemlja slobodnih pojedinaca a ne nacija politički, geografski ili etnički definiranih grupa". Ovaj zapis nudi pojam prostornog obzorja kao sredstvo definiranja i razlikovanja etničkih kolektiviteta.

Kad je riječ o romanu, prostorno obzorje otkriva koliko se svijeta pred čitatelja podastire u određenom štivu. Najvećma sukladno pripovjedačevu opažajnom polju ono zaokružuje rezove koje u romanu uobličena svijest zasječe u prostornu proteznost. Teritorijalnost kako ju definira David Lowenthal dio je ovako shvaćenog prostornog obzorja: "svojtatanje, dioba i vrednovanje prostora".⁴ Ono što ne valja ispustiti iz vida jest da čovjek oblikuje prostornost. U tom smislu razumijem J. Douglasa Porteousa: "Krajolik, bilo u fizičkom okolišu ili u obliku sile, ne postoji bez promatrača. Mada zemlja postoji, vidokrug predstavlja projekciju ljudske svijesti, primljenu sliku. Mi mentalno ili fizički, uokvirujemo vidik, a naše razumijevanje ovisi o duševnom nam stanju".⁵ Na početku valja nešto reći o nužnim uvjetima nastanka prostornog obzorja, to jest, smještenosti ljudskog tijela u materijalnom svijetu.

U tu svrhu poslužit ću se člankom Josepha Grangea, "Mjesto, tijelo i situacija". Grange raščlanjuje četiri načina kako ljudsko tijelo zaprema mjesto u materijalnoj protežnosti: položajem, orijentacijom, osjetom i razumijevanjem. Njegova definicija orijentacije ponajbolje objašnjava ono što podrazumijevam pod pojmom prostornog obzorja. Grange polazi od pretpostavke da ljudi strukturiraju prostor rabeći daljine, koji postupak kulminira činom orijentacije. Njime saznajemo gdje se nalazimo:

U najdoslovnijem smislu, ta spoznaja je temelj na kojem stojimo. Naše utjelovljeno biće vrednuje mjesto; iz tog čina orijentacije, proizlazi svekolika spoznaja utemeljena na istini. Ono 'gdje' spoznaje ukorijenjeno je u našem tijelu, način saznanja koji razlikuje ono blisko pomoću onog dalekog. Čin orijentacije omogućuje ljudskom tijelu da strukturira svoj osjet okoliša.⁶

⁴ David L o w e n t h a l, "Geography, Experience and Imagination: Towards a Geographical Epistemology", *Annals of the Assotiation of American Geographers*, 51/3, Sept. 1961, str. 253.

⁵ J, Douglas P o r t e o u s, *Landscapes of the Mind: Worlds of Sense and Metaphor*, University of Toronto Press, Toronto, 1990; str. 4.

⁶ Joseph G r a n g e, "Place, body, situation", u: David Seamon I Robert Mugerauer, *Dwelling, Place and Enviroment.Towards a Phenomenology of Person and World*, Martinus Nijhoff, Dordrecht, 1985., str. 73-74.

Budući da ovaj rad ne razmatra prostorno obzorje samo kao vid romaneskne strukture nego ga iščitava kao znak koji upućuje na širi identitet etničkih skupina, slažem se s prosudbom Gordona Ericksena koji naglašava da "teritorijalnost ima snagu u stvaranju grupa, grupne solidarnosti, obuhvaćajući i sociološku i socijalno psihološku dimenziju.⁷ Štoviše, njegovo mišljenje da će razlika između ljudskih skupina biti dok je ljudi, a da su mnoge od njih "uvjetovane njihovim teritorijalnim dimenzijama",⁸ moglo bi biti upozorenje svim diskursima koji olako ispuštaju iz vida odnos čovjeka i prostornosti.

U nastavku kanim, na podlozi književnih tekstova, ocrtati nekoliko načina kako su ljudi doživjeli ili doživljuju američki prostor. Ističem da sam svjestan mnogih drugih čimbenika koji sudjeluju u oblikovanju etničkih identiteta, međutim, smatrao sam teritorijalnost ili ono što ovdje nazivljem prostornim obzorjem jednom od metodološki plodonosnih odrednica njihova razlikovanja

III.

Niz obilježja prvog romana Williama Kennedyja, *The Ink Truck* (1969), ukazuje da je ishodište ovog djela u irsko-američkom iskustvu. Nacionalna pripadnost Baileya, njegov uvid, da smo "svi žrtve vlastite matrice",⁹ navođenje Yeatsove pjesme (191), svihtovski oštra satira nošena razigranim jezikom koji je u određenim dionicama pretvara u halucinantnu fantazmogoriju, osobine su koje Kennedyjev roman čine prepoznatljivim izdankom irske romansijske tradicije. Međutim, budući da su ciljevi moje analize ograničeni, skrećem pozornost na tri relevantna momenta u romanu. U jednoj ranoj epizodi, Rosenthal svraća u Baileyov dom i stoji pred plakatima-oblijepljenim zidom s crtežima Joycea, Mortellovog tornja, programom predstave dublinskog Abbey kazališta. Obraćajući se Baileyovoj supruzi, Rosenthal primjećuje da je njegov drug kod kuće "profesionalni Irac. Da je vjerojatno poljubio kamen Blarney". Vrijedi zabilježiti ženin odgovor: "Što on čini njegova je stvar. To je njegov zid" (17-18). Nešto kasnije u tekstu (str. 22) saznajemo da su to sitnice koje je Bailey pronašao u kovčegu, dakle, pohranjene uspomene na domovinu. Naizgled malenkosti, dotični znakovi s tragovima daleke postojbine, usporedo s narodnom

⁷ Gordon E r i c k s e n, *The Teritorial Experience, Human Ecology as Symbolic Interaction*, University of Texas Press, Austin, 1980, str. 35.

⁸ G. E r i c k s e n, str. 115.

⁹ William K e n n e d y, *The Ink Trunk*, Viking, New York, 1984, str. 166.

poslovicom koju Rosenthal podrugljivo koristi, dobijaju na značaju kad ih se naknadno prisjetimo čitajući kasniju fantazmagoričnu dionicu romana u kojoj Kennedy dočarava tegobno doseljenje Iraca u Novi svijet (169-188).

Središnji dio Kennedyjeva opusa predstavlja trilogija koje se radnja uglavnom odvija u gradu Albany: *Legs* (1975), *Billy Phelan's Greatest Game* (1978) i *Ironweed* (1983). U tim je romanima bjelodano u kojoj je mjeri Kennedy privržen jednom odredljivom prostoru. Dapače, kao što je i sam jednom prigodom napomenuo, njemu je stalo samo do one književnosti koja proishodi iz "duboko ukorijenjena očuta mjesta", smatrajući da bez toga "djelo biva svedeno na krikove u praznim odajama, jednu književnost jastva; u najboljem slučaju na pjesničku glazbu; u najgorem, na rijetku kašu ega".¹⁰ Ako je Kennedy svojim romanima uznastojao ovjekovječiti živahnost i snalažljivost, okrutnost i nježnost stanovnika sjevernog irskog dijela Albany, moja je nakana registrirati one još neizbljedjele slike i prisjećanja na zemlju podrijetla. U kratkom odlomku "Šetajući Bronxom", jedan drugi irsko-američki pisac, Michael Stephens, o kojem će biti više riječi kasnije, dočarava nešto nalik ovom mehanizmu gdje je prethodeće iskustvo upisano u novi doživljaj. On govori o "ludoj sinesteziji" koju su izazvale riječi suvremenog irskog pjesnika Seamusa Heaneyja kad je ovaj u Bronxu čitao svoje pjesme, o njima dočaranom mirisu krumpirišta njegova djetinjstva na Long Islandu, istomu mirisu za vrijeme vožnji North Fork cestom i naposljetku o dalekoj "očevoj rodbini koja svake večeri ide na počinak mirišući na takva krumpirišta, s natruhom whiskyja u ustima".¹¹

Roman *Legs* (1975) fikcionalni je životopis legendarnog gangstera Jacka "Legs" Diamonda kojega Kennedy smatra "rodovskom paradigmom suvremenih gradskih političkih gangstera".¹² Njegov je život jedna od znamenitih zgoda američkog podzemlja kojega su ratovi često izražavali sukob različitih etničkih skupina na putu njihova uključenja u američko društvo. O Legsu romanopisac piše: "to bijaše jedinstveno biće u jedinstvenoj zemlji, spoj pojedinačnog životnog tijeka s jarkim i nasilničkim svijetlom američke zbilje, onog temeljnog kolumbijanskog sjaja koji obasjava ovu krvavu republiku". U svezi s mojom problematikom u ovom je djelu relevantna samo epizoda u kojoj Legs i pripovjedač svrate u krčmu starog Joe Delaneyja gdje na zidu visi plakat Maud Gonne koji najavljuje dolazak

¹⁰ Citira Edward C. Riley, *William Kennedy*, Twayne Publishers, Boston, 1991, str. 10.

¹¹ Michael Stephens, *Jigs and Reels*, Hanging Loose Press, Brooklyn, 1992, str. 50-51.

¹² William Kennedy, *Legs*, penguin Books, 1984, str. 215.

irske revolucionarke u Albany radi prikupljanja sredstava za slobodnu Irsku (261).

I u drugom romanu trilogije, *Billy Phelan's Greatest Game* (1978), Kennedy slavi polusvijet Albanyja, noć u kojoj oživljuju njegovi gubitnici. U otmici Charliea McCalla dolazi do sraza ovog svijeta sa svijetom irsko-američkih moćnika. Raslojavanje irske zajednice koje je tu uočljivo ukazuje na odmak od negdašnje amorfne mase izgladnijelih doseljenika kojoj se Kennedy opetovano vraća. Međutim, ni ovdje veza s Irskom nije posve nestala. Supruga novinara-pripovjedača je doseljenica iz Irske koju su "u kamenitim pusto-poljinama Connemara učili da druidi lutaju zemljom i dan danas".¹³

Pri kraju romana, za vrijeme Billyjeva noćnog lutanja, nailazimo na znakovitu rečenicu: "Koračali su k mostu, ka Quay ulici i gledali rijeku Hudson. Baš kao Shannon" (256). Kako god atribuirali ovu prisposobu, Billyovoj svijesti ili pripovjedačevu komentaru, mehanizam suprotstavljanja dviju rijeka je jasan: u nadređeno polje referencije koje upućuje na zamišljenu irsku rijeku biva ukotvljen sadašnji opažaj zbiljske američke vode.

Roman *Ironweed* (1983), kojeg kritičari procjenjuju Kennedyjevim najuspjelijim djelom, nije odveć upotrebljiv u ovdje primjenjenu pristupu. Mogao bih izdvojiti iz skitanja Francisa Phelana gradom "nekoć njegovim, sada izgubljenim",¹⁴ ono prisjećanje na dolazak brodovima rijekom Hudson irskih doseljenika u Albany i zapućivanje novopridošlica dalje na Zapad zbog vladinih mjera opreza protiv kolere (204-05). Kao što su Francisu te slike 'zbiljske' mada su se zbile četiri desetljeća prije njegova rođenja, tako ih se ni Kennedy ne može otarasiti o čemu rječito govori njegovo naredno djelo.

Quinn's Book (1988) vraća čitatelja u pedesete godine prošlog stoljeća koje su upravo doba Velike gladi koja je harala Irskom i izazvala masovno iseljenje. Na jednoj razini, Kennedy evocira tadašnji povijesni trenutak grada Albany i mjesto koje su u njemu zauzimali Irci. Dočekani kamenjem novi valovi doseljenika postahu okrutno divljim "nailazeći u ovoj novoj zemlji na mržnju jednaku onoj koja ih je istjerala iz Irske, te gnojne, umiruće krmače od zemlje".¹⁵ Primaknuvši nas trenutku prvog dolaska Iraca u Novi svijet, Kennedy je prisiljen uočiti spone koje došljake vežu za domovinu. Nanesene nepravde su još svježije pa je razumljivo

¹³ William Kennedy, *Billy Phelan's Greatest Game*, Penguin Books, 1978, str. 26.

¹⁴ William Kennedy, *Ironweed*, Viking Press, New York, 1983, str. 63.

¹⁵ William Kennedy, *Quinn's Book*, Viking, New York, 1988, str. 112.

pripovjedačevu oduševljenje odbjeglih cmačkim robovima i "pobunjenim irskim seljacima, koji su pod vodstvom Williama Smith O'Briena prkosili Englezima (pradjeđu su mi Englezi oduzeli zemlju)" (49). Dolaskom u Novi svijet doseljenici su za sobom "ostavili sve što su znali" pa ne čudi što određene predmete vrednuju samo iz razloga što su ih sa sobom ponijeli iz Irske. To je slučaj s krletkom koja je Quinnovim roditeljima bila "neobjašnjivo dragocjena", a o kojoj on razmišlja na sljedeći način: "Pomislio sam nisu li moja mater i otac od krletke napravili talisman, naturivši joj vrijednosti stanovnika Clonmela, Cashela i gradića Mayo i Tyrone u kojima se razvijala naša obitelj" (70-1). Zanimajući funkciju koju krletka ima u kompoziciji romana, možemo ustanoviti da je ona svojevrsna sinagoga svih onih listova djeteline na ulaznim vratima američkih irskih barova, naslikanih ljupkih mediteranskih mjestašca po talijanskim trgovinama u SAD ili hrvatskih lokaliteta i znakovlja po nastambama našeg iseljeničtva. Na djelu je ustrajnost sjećanja koja prijeći da se doseljenici udomaće u novom okolišu: "Napetost između sjećanja na stari kraj i nazočnosti novog svijeta uzrokuju domotužje i unutarnji nemir".¹⁶ Naravno ova emocionalna raspolučenost u korelaciji je s vremenom izbijanja iz zemlje podrijetla. No, kad je riječ o nekim drugim etničkim skupinama unutar američkog društva, ne smetnimo s uma ni ostale čimbenike koji utječu na postupak asimilacije.

IV.

Nema dvojbe da je, povijesno gledano, američko društvo teže prihvaćalo azijske nego europske došljake. U njihovom slučaju, čimbenik rasne obilježenosti odigrao je osebujnu ulogu. Stoga se može pretpostaviti da njihovo prostorno obzorje ne samo da je proturječilo globalnom pravcu američke povijesti (iz istoka na zapad) nego se dulje zadržalo u svijesti dotične zajednice. Kao primjer njihove književnosti zadržat ću se ukratko na prvom romanu kinesko-američke spisateljice Maxine Hong Kingston, *Tripmaster Monkey* (1989). Djelo pripovijeda nastojanja glavnog lika Wittmana Ah Singa, diplomiranog studenta Berkleya, da osmisli svoj kinesko-američki identitet i da se otme nametnutim stereotipima:

Ne smijemo se zvati 'Kinezima' među onima koji su nas spremni poslati natrag odakle misle da potječemo. Ali 'Kinez-

¹⁶ David Seamon, "Old and New Worlds", u David Seamon i Robert Mugerauer, *Dwelling, Place and Environment*, str. 235.

Amerikanac' zvuči predugačko. Nitko ne kaže niti čuje išta iza prvog dijela.

'Kinez-Amerikanac'je još i pogrešno - ko da možemo imati dvije zemlje. Valja izbaciti povlaku - 'kineski Amerikanac'. 'Amerikanac', imenica, 'kineski' pridjev. Odsada: 'kineski Amerikanci'. No, još nije dobro. 'Kinez povlaka Amerikanac' glasi isto kao 'kineski bez povlake Amerikanac'.¹⁷

Mada se u hrvatskom prijevodu gubi uzaludnost uprizorenog napora da se jezičnim sredstvima omeđi osebjnost kineskog življa u SAD, razvidno je grčevito nastojanje oko samoidentifikacije. Na jednom drugom mjestu, Wittman uviđa da dublja podjela američkog društva na bijelce i crnce zatvara prostor njegove artikulacije:

Oni hoće da se vratimo u Kinu gdje kao pripadamo. Oni misle da su Amerikanci ili bijelci ili crnci. Ne mogu nositi onu značku pokreta za građanska prava na kojoj se rukuju crna i bijela ruka. Muči me jedna mora - kad ju stavim, jednog će se dana crnci i bijelci rukovati iznad moje glave. Ja sam onaj mali žuti čovjek pod mostom njihovih ruku, koga previdaju. (307-8)

Koliko god Wittman prezrivo gledao na svoje novopridošle zemljake ("Doseljenici. Tek dospjeli sa broda. Ne umiju ni hodati zajedno. Pljujući sjemenke" 51) sam roman je dokazom da on ne može umaći svome podrijetlu. Ako ga čitamo na određeni način, Wittman uznastoji ozakoniti jednu alternativnu priču o naseljenju Novog svijeta u kojoj su njegovi kineski preci odigrali ravnopravnu ulogu s europskim kolonizatorima: "Što se mene tiču ti stranci? Došljaci tek dospjeli sa broda. Stanovnik Kalifornije pet naraštaja unazad. Moj pradjed dospio je ovamo na brodu *Nootka* starom kao i *Mayflower*" (41). Međutim, razvidno je da upravo ova osjetljivost i nelagoda pred novopridošlicama upućuje na činjenicu da on s njima dijeli mnogo više nego što je voljan priznati.

Paralelno s Wittmanovim doživljajima u San Franciscu za vrijeme šezdesetih, Kingston kroz čitav tekst ispreda mnoštvo zgoda i likova od kojih njen junak pokušava uobličiti igrokaz. U njima se naslućuje jedan fantastičan svijet kineske predaje kojim Wittman kao da nadoknađuje manjkavosti vlastita života: "igrokaz za koga okrutan svijet iza prozora nije

¹⁷ Maxine Hong Kingston, *Tripmaster Monkey*, Alfred A. Knoff, New York, 1989, str. 327.

ni znao ni brinuo" (285). U završnoj dionici romana, kad Wittmanu napokon uspije postaviti igrokaz, on na jednom mjestu govori o zemlji koju je njegovo gledateljstvo intuitivno sebi moglo dočarati (330). Čitatelju se ne dopušta da je makar za trenutak izgubi iz vida. Mada mi se čini da Wittmanova snoviđenja katkada odviše opterećuju strukturu romana, ona su značajna za moju analizu budući da u djelu stalno isprepliću dva prostorna obzorja. Uzme li se tekst kao cjelina teško bismo mogli prosuditi koje od njih prevladava.

Za potrebe ovog čitanja jedna od najzanimljivijih epizoda je svakako Wittmanov posjet majci kojom je prigodom on upoznaje sa Tanjom, svojom suprugom. Sjedeći pred ormarom u sobi starice Popo, Tanja ugleda spomen minijaturu kineskog sela, dakle, utjelovljenje upravo onog prostornog obzorja o kojemu pišem. Navest ću dio opisa:

Na trgu je bio bunar, a pokraj bunara (u kojemu je PoPo grabila vodu) stajao hram (gdje su joj muškarci zviždali i dobacivali, a kad joj je pao vrč i razbio se, muškarci su hihotali)... "Dvadeset od onih stabala pripadalo je mom pra-prastricu," rekao je Wittman, "a troje mome pra-pradjedu. On ih nije posadio niti ikad vidio. Poslao je novac da ih se kupi; nekih jeseni njegova obitelj bi ga se sjetila i poslala mu osušene plodove". (190-1)

O ustrajnosti kojom se kineska pradomovina održala u američkoj zbilji rječito govori ova sjećanjem - natopljena ruktovorina.

Mada na jednom mjestu Kingston usput prisposobljuje kinesko i irsko iskustvo ("Tikve su bile jedini prirod koji nije skoro nikad propao. Kao irski krumpir" (192)), ipak je ova analiza, uspoređujući nazočnost inozemnog prostornog obzorja u nizu romana, ukazala na potrebu da se uoče razlike među etničkim književnostima. Na jednom drugom mjestu u romanu, iskajući pravo ime za vlastiti etnicitet, Wittman spominje narodnu skupinu koja je predmet trećeg dijela ovih razmatranja: "Postoji li kineska riječ za Kineza-Amerikanca? Oni kažu "jook tsing". Oni kažu "ho chi gwai". Kao "mestizo". Kao "pachuco"" (255). Međutim, ako su razlike između američkih Iraca i Kineza, mjerimo li ih odabranim prostornim odrednicama, ipak količinske naravi, prostorno obzorje upisano u "mestizo" (*Chicano*) tekstove takve je naravi da problematizira i korištenje etničkog nazivlja kad je riječ o toj skupini. Kao primjer dotične književnosti, osvrnut ću se na trilogiju Rudolfa Anayae, najštovanijeg *Chicano* pisca u SAD.

V.

Po žanrovskoj pripadnosti Bildungsroman, *Bless me, Ultima* (1972), pripovijeda katoličko dječjaštvo Anthonia Marezza y Luna na jugozapadu SAD. Usporedi li se ovaj tekst s naredna dva Anayina romana moglo bi se kazati da je u njemu uprizoreno doba i mjesto prisutnosti. Ova riječ koja se, kurzivom istaknuta, javlja nekoliko puta u djelu,¹⁸ označuje datost zemlje i izazov da se s njome živi u dosluhu. Dislokacija o kojoj će Anaya pripovijedati u ostalim djelima trilogije, ovdje se tek nazire u očevu maštanju o preseljenju u Kaliforniju ili u sudjelovanju Anthonyove braće u pacifičkom ratu i njihovu napuštanju doma za svijetla velegrada u poraću.

Antoniovo djetinjstvo razdrto je između različitih svjetonazora i vrijednosti koje predstavljaju dvije grane njegove porodice. S jedne strane je otac, predstavnik Marez tradicije, koja otjelovljuje zov daljina i slavljenje slobode *llanosa* (dolina), dok je materina strana privržena i sljubljena sa zemljom hraniteljicom. Već na početku romana Anaya, opisom sukoba predstavnika dviju porodičnih grana oko pitanja što učiniti s pupčanom vrpcom novorođenčadi, nagovješćuje jednu od temeljnih tema romana. *Vaquerosi* (goniči stoke) iz *llana*, očeva porodica, žele ju spaliti i pustiti vjetrovima *llana* da raznese pepeo jer "čovjek ne smije biti prokovan zemlji nego na njoj slobodan". Težaci hoće vrpcu "ukopati u svoja polja kako bi im obnovila plodnost i osigurala da dijete slijedi njihove životne navade". Znakovito je već ovdje na početku romana da *Ultima* razrješuje sve nedoumice tvrdeći da će samo ona znati njegovu sudbinu (6-7). Naime, *Ultimina* je dublja spoznaja koja prekoračuje ograničenosti navedenih oprečnosti.

U osvrtu sam sačuvao španjolsko nazivlje koje se pojavljuje u engleskom originalu. Na taj način vjernije prenosim romanopiščevo nakanu:

Govoreći o krajoliku, radije koristim španjolsku riječ *la tierra* jednostavno iz razloga što ona dočarava dublji odnos između čovjeka i njegova mjesta, a to srodstvo s okolišem jest ono što stvara metaforu i epifaniju u krajoliku: Na jednoj strani metafore stoji čovjek, na drugoj sirov, veličanstven i grozomoran krajolik Jugozapada;

¹⁸ Primjerice: "I veličanstvena *prisutnost* rijeke bdjela je nad sjenama i dubokim udubljenjima dok sam promatrao šćućuren na obali" str. 20 ili "Tamna *prisutnost* rijeke bijaše poput pokrova; omotavajući, dozivajući me" str. 271. Vidi također str. 16, 44, 121., Rudolfo A n a y a, *Bless me Ultima*, TQS Publications, Berkeley, 1994.

epifanija jest prirodan odgovor na taj krajolik, spajanje ovih dvaju snaga.¹⁹

Čin imenovanja predstavlja značajnu kariku u ljudskom odnošenju prema vanjskom svijetu. Po Douglasu Porteousu, "imenujući obilježja krajolika, leptire, ljudske osobe, mi ih djelomično činimo svojim".²⁰ Kao što ćemo vidjeti, u Anayinom djelu upisan je čin svojatanja, pa se španjolske riječi mogu razumijeti kao osmišljavanje i zaokruživanje jednog područja koje je za većinu Amerikanaca lišeno bilo kakvog smisla. Dakle, i na jezičnoj ravni romanesknog štiva supostojе dva različita obzorja značenja.

U romanu *Bless Me, Ultima* oslikana *Chicano* zajednica zaokružena je unutar svojih granica. Odjeci rata u uvodnom dijelu dopiru izdaleka. Ako se i osjeća širi kontekst američkog društva, on se registrira kao nepoželjni utjecaj koji uneravnotežuje ustaljeni ritam i poredak. Jednostavnost pisma odgovara mladenačkoj viziji pripovjedača. Ako čitatelj ponekad osjeti natruhe začudnoga, to Anaya postiže slikama životinjskih duhova, opsjednutih ljudi, osebnim odnosom prema prebivalištu. Zemljovid otvorenih prostranstava i obradive zemlje nosi biljeg negdašnje bliskosti i potonjeg razvlašćenja. Očuvano je sjećanje na dolazak bijelog čovjeka i njegovu agresiju.²¹ Kao uvodni dio trilogije, roman *Bless Me, Ultima* je moguće sagledati kao svojevrсно polazište, uprizorenje udomljenosti i dočaravanje doba kad se živjelo u prisnom, znanom obzoru.

Izuzmemo li na trenutak njegove mističke naslage, učinak povremene uporabe španjolskog u engleskom tekstu, osebnan narativni ritam koji je zacijelo posljedak tamošnje *corrido* tradicije, niz metafora kojih učinak ovisi o egzotičnosti *Chicano* identiteta i legende koje ukrštavaju kršćansku i pogansku tradiciju - roman *Heart of Aztlan* (1976) realistički je prikaz života *Chicano* naroda u *barriou* (siromašnoj četvrti) grada Albuquerque, Novi Mexico, po završetku Drugog svjetskog rata. Anaya pristupa toj tematici predočujući sudbinu svoga naroda kroz dramu jedne porodice. Riječ je o obitelji Clementea Chaveza koja funkcionira kao pozornica

¹⁹ Rudolfo Anaya, "A Writer Discusses his Craft", *The CEA Critic*, vol.40/no.1, Nov. 1977, str.39.

²⁰ J Douglas Porteous, *Landscapes of the Mind*, str. 72.

²¹ Karakterističan opis ove uzurpacije nalazimo na str. 131: "Onda je došla željeznica. Došla je bodljikava žica. Pjesme, corridos postahu otužne, a susret Teksašana s mojim precima bijaše pun krvi, umorstva i tragedije. Narod bijaše iskorišten. Jednog dana osvrnuli su se naokolo i uvidjeli da su u okruženju. Nestade znane im slobode zemlje i neba. Taj narod nije mogao opstati bez slobode pa skupiše stvari i zaputiše se na Zapad, postadu selice".

romanesknih zbivanja: vanjski događaji, društveno-ekonomski odnosi u koje ona ulazi, mjesto *barrioa* u američkom društvu, pa i odjeci globalnih zbivanja (Korejski rat), registrirani su preinakama sociometrijskih obrazaca kroz koje prolaze članovi obitelji. U određenim doinicama teksta, autor podliježe opasnosti stereotipa kao kad, primjerice, predočuje predstavnike gospodarskog svijeta, crkve ili pobunjenike. Pored toga, stiče se dojam da je temeljni realistički sloj romana odviše slabašan da nosi imaginativni iskorak u vizionarsku objavu.

Putanja Clementea Chavez, čovjeka iz Guadalupea, predstavljaju ritual gubitka (zemlje, obitelji), iskušenje odustajanja, inicijaciju kroz život u *barriou* i prihvata poziva uslijed čega patnja biva pokrićem njegove iskupiteljske zadaće. Pogledamo li motivaciju romana, njegovo gubitništvo ga predodređuje za ulogu tragaoca za izgubljenom domajom.

Treći dio Anayine trilogije *Tortuga* (1979) samo je naizgled od manje neposredne važnosti za problematiku koju ovdje obrađujem. Odjeci drugog romana naslućuju se u prisjećanjima glavnog lika, materinom pismu koje stiže Tortugi prije napuštanja bolnice²² i plavoj gitari koju mu ostavlja Crispin, vidovnjak iz *The Heart of Aztlan*. Opisano bolničko iskustvo koje podsjeća i aludira na mnoge predloške, moguće je pojmiti kao još jednom opetovanu strukturu pada-iskušnja-iskupljenja. Čitamo li dječakovu sakatost kao metaforu iščašenosti i lišenosti korijenja, onda je motivacija Tortuginih iskustava potaknuta željom povratka kući negdje na Sjeveru.

U romanu Sjever funkcionira kao izgubljeni zavičaj dok se opisano stanje bolesti može čitati kao uskrata negdašnjeg dosluha sa zemljom. U strukturalnom pogledu, odsutni Sjever predstavlja opreku bolesničkoj postelji. Sjećanje na njega pokreće motivacijsku snagu narativnog zapleta. Put kojim Tortuga mora proći na putu ozdravljenja okončava povratkom u posvećen prostor doma. U tom smislu ljekovite vode brda Tortuga i uronuce u njih dio su dječakova posvećenja što Anaya podcrtava uporabom istovjetnih imena i za dječaka i za brdo. Dotično prostorno obzorje Sjevera i način kako ono funkcionira podrazumijevaju tematiku koja je u samom središtu moje argumentacije.

U svrhu njena što zornijeg predočenja, upućujem čitatelja na epizodu u romanu u kojoj internirani dječaci pričaju Tortugi o bivšem pacijentu Juaniti koji je uspio, pobjegavši iz bolnice, stići sve do Montane, daleko na američkom sjeveru. Do njih su doprli glasovi da su tamošnji domoroci proslavili njegov podvig nizom svečanosti: "Sklepali su nekakav rodeo,

²² Rudolfo Anaya, *Tortuga*, University of New Mexico Press, Albuquerque, 1979, str. 168.

indijanske plesove, takmičenja u guslanju, planinske utrke džipovima na kojima su zgrnuli čitavo bogatstvo. Čak su osnovali muzej Juanita bjegunca!" (78). Kao što svjedoči ovaj pasus i njegova blaga ironija, sjever na koji je dospio Juanito ne označuje povratak kući. Montana se ovdje zamišlja kao mrtav, muzejski prostor. To nipošto nije onaj Sjever kojemu su, kao magnetskom polju, okrenuta lica u Anayinom romanu.

Drugačije kazano, Sjever koji je upisan u romanu *Tortuga* nije tek uobičajni zemljovidni pojam. Ili, želimo li biti konkretniji, mada je Montana na sjeveru ona je tuđa pripovjedačevu obzoru prostornosti. Kad *Tortuga* čezne za Sjeverom to je prostor koji omeđuje jednu od strana njegova svijeta. Vratimo li se epizodi s Juanitom, zaključit ćemo da je pravac kojim prometuje Greyhound autobus koje ga je odveo u Montanu prešao granicu njegova svijeta, svijeta *Chicano* zajednice, i zašao u nepoznati i njemu strani prostor.

Potvrdu ove postavke naći ćemo u drugom romanu trilogije, *The Heart of Aztlan*, na mjestu gdje Crispin vraća svoje slušateljstvo "u vrijeme legendi i mitova", u vrijeme u kojemu su se suočili s istinom vlastita bivstva.²³ Pojednostavljeno rečeno, Crispinova priča predstavlja mitsku predaju o podrijetlu njegova naroda. Ona govori o zlatnom dobu Aztlana, o neslozi među bogovima i nesreći koja se sručila na prastanovnike rajске zemlje. Dolazak iskupitelja i ono što on nalaže jasno ukazuje na značenje Sjevera:

I govoraše s narodom Aztlana i s njima sklopi savez. Reče im da napuste svoj dom u Aztlanu, obećavajući im da će se jednog dana vratiti, a da se sada moraju zaputiti na jug. Tamo se moraju nastaniti i izgraditi novu civilizaciju. Obećao im je da će bog sunca biti oslobođen jer će se stari bogovi baciti u grotlo vulkana, a njihova će mu moć udijeliti snagu da iznova uskrsne. Tako će se dokrajčiti staro doba, a novo započeti pod zaštitom dugačke zmije koja mudro govori i koje je perje od vatre. (124)

Otvaranje teksta svijetu mitske predaje podaruje Clementeovu životopisu u romanu *The Heart of Aztlan* određeno paradigmatičko značenje. Kroz njega se očituje sudbina naroda. U jednom trenutku Clemente uviđa pogibeljne posljedice gubitka zemlje: "Istjerani smo iz naše vlastite zemlje,

²³ Rudolfo Anaya, *The Heart of Aztlan*, University of New Mexico, Albuquerque, 1976, str. 83.

uništen je naš način života, morali smo iznova stvoriti naša puebla u gradskim barrio-slamovima" (103).

Gubitak Aztлана upisan u legendarnu predaju, ali i zbiljski ponovljen za vrijeme američkog proširenja na Jugozapad opetovano se javlja u *Chicano* književnosti. Pojam Aztлана ucrtava teško vidljivu, ali za *Chicano* zajednicu životno važnu među u protežnost američkog državnog teritorija. Za razliku od drugih etničkih skupina, prapostojbina *Chicano* naroda leži unutar granica SAD pa tu različitost valja zabilježiti unutar zbroja etničkih identiteta mada bi ju, pretpostavljam, mnogi najradije izbrisali.

Vratimo li se Anayinoj trilogiji, vidjet ćemo da određeni vidovi romana zrcale osebnost smještenost *Chicano* stanovništva unutar SAD. U prvom romanu, jedna od Ultiminih pouka sastoji se u prepoznavanju zemlje kao svoje: "Njene oči su preletjele preko susjednih brda i kroz njih sam po prvi put vidio divlju ljepotu *naših* brda i magiju zelene rijeke" (kurziv moj) (12). Stečeni uvid zrači osjećajem usredotočenja i skreće čitateljevu pozornost ka jednom središtu i u njemu obrazovanom obzoru prostranosti: "U mene su se usredsredili četiri pravca llana, a bijelo sunce mi je obasjalo dušu. Zmašca pijeska pod nogama i sunce i nebo povrh mene kao da su se rastopili u jedno čudesno, cjelovito biće" (13). Drugdje Ultima podučava: "Nema ljepote kao što je *ova* zemlja" (kurziv moj) (242). Krhka zaokruženost i izdvojenost evociranog prostora naslućuje se u sljedećoj opasci: "Ali nevinost koju je štitila naša odvojenost nije mogla vječno potrajati i poslovi gradića počeli su stizati mostom i ulaziti u moj život" (16). Razlog mojih kurziva je uvjerenje da, osim američkih Indijanaca, nijedna druga etnička skupina ne bi mogla, a možda ne bi ni smjela, ovako neproblematično upotrebljavati pokazne i posvojne oznake.

Sam početak romana *Heart of Aztlan* izvješćuje da je arkadijsko prostranstvo Anthoniova djetinjstva nestalo. Nekoć živahna naselja su opustjela, a narod je prisiljen iskoračiti iz zaokruženosti svoga životnog prostora: "Međutim, danas su probijali granice, brda i riječne doline, odlazeći na zapad, napuštajući llano, mimo planina koje bijahu tek sjene na obzoru" (1). Prodavši svoju zemlju ("moja tri jutra"), Clemente je svjestan što tim činom uskraćuje potomcima: "Bez zemlje izgubit će se odnos koji je čovjek uspostavio sa zemljom, stare navade i tradicije zagubit će se uz cestu, i oni će biti kao lutajući Romi bez domovine u kojoj bi mogli usidriti svoje duše" (3). Pri polasku narod se šaptom zaklinje da će se vratiti "posvećenoj zemlji rođenja i baštine", (*la sagrada tierra*). (4). Kasnije u

romanu, prisjećajući se muževljeva hoda "po onoj njihovoj zemlji Ilana", Clementeova supruga kaže: "Bože moj, zakleo bi se da su sami bili bogovi po njihovu držanju i kako su stupali zemljom" (78). Pri napuštanju pradjedovskog ognjišta, uzimlje se grumen zemlje kojom će Clemente posvetiti svoj novi dom u gradu: "Razasuo je zemlju Ilana po njegovom novom komadu zemlje. Izmiješao je staru zemlju doline s tvrdom zemljom grada" (18). Zemlja posjeduje ljekovita svojstva:

Čovjek suočen s porazom mogao je izaći na zemlju i ona bi ga ozdravila. Možda bi to potrajalo tjednima, ili mjesecima ili godinama no uvijek bi čovjek koji je tražio našao sebe na vlastitoj zemlji i tu bi ozdravio. (78)

Kao što ću dolje pokazati na primjeru Michaela Stephensa, ovaj obred posvećenja podrazumijeva jedan odnos prema prostoru *barria* koji je bitno drugačiji od obzorja prostranosti inih etničkih skupina koji su nastavali razne siromašne graske četvrti. Mislim da ćemo navedene kontekste u kojima se znakovito javljaju posvojne i pokazne zamjenice ispravno razumjeti jedino ako imamo pred očima prostorno obzorje *Chicano* svijeta. Poslanje glavnog lika u romanu *The Heart of Aztlan*, izraženo uzvikom "pronaći ću to magično srce naše zemlje o kojemu šapćeš i otrgnuti iz njega svetu moć" (122-23), jest pomoći svom narodu na putu ozdravljenja. Anayino djelo indicira da će mu to bez povratka zemlje teško poći za rukom.

1989. godine Anaya je zajedno s Francisom Lomelijem uredio zbornik radova naslovljen *Aztlan, Essays on the Chicano Homeland* u kojemu je, po urednicima, središnji cilj bio "uobličiti temu domovine kao životodajnog puta za razvoj i postojanje određene kulture".²⁴ U svome prilogu, Anaya raspravlja o redefeniciji identiteta *Chicano* naroda na Jugozapadu SAD tijekom šezdesetih i njihovu iskanju prava da kao nacionalni identitet opstanu unutar američke države. U svezi s time on navodi dva bitna događaja: "imenovanje *Chicano* zajednice i proglašenje Aztlana pradjedovskom domovinom".²⁵ U tekstovima koji upućuju na ovu problematiku moguće je razlučiti tri moguća značenja pojma Aztlan: to je ime pradomovine drevnih Azteca, ono simbolizira duhovno jedinstvo *Chicano* naroda i, naposljetku, njime se imenuje teritorij na jugozapadu

²⁴ Rudolfo Anaya i Francisco Lomeli, *Aztlan, Essays on the Chicano Homeland*, El Norte Publications, Albuquerque, 1989., str. iv.

²⁵ Rudolfo Anaya i Francisco Lomeli, str.232.

koji su SAD okupirale nakon rata s Meksikom. U Anayinim romanima poglavito je bilo riječ o prva dva značenja koja se mogu sažeti sljedećom definicijom Charles M. Tatuma:

Aztlan imenuje kulturalnu i duhovnu domovinu Chicana na američkom jugozapadu...njime se identificira Chicanov osjećaj pripadništva jugozapadnoj kulturi koja posjeduje jedinstvenu povijest, tradicije i jezik koji se razlikuje od dominantne Anglo kulture.²⁶

Sada je nužno reći nešto o trećem značenju budući da je relevantno prostornom obzorju *Chicano* svijesti, a ovoj etničkoj skupini dodjeljuje specifično mjesto unutar američkog multikulturalizma.

Valja podsjetiti na neke povijesne činjenice.²⁷ Ugovorom Guadalupe-Hidalgo kojim je okončan američko-meksički rat, više od 100,000 meksičkih građana ostalo je izvan matične zemlje. Ugovorom zagaranirano vlasništvo nad zemljom ubrzo je izigrano i ubrzo je većina posjeda dospjela u ruke *gringosa* (stranac). Uvjeti ugovora nisu se nikad poštovali, a isplata za oduzetu zemlju nije nikad izvršena. Kao što zaključuje Gloria Anzaldua, bijelci, "zaglavljeni u fikciji vlastite nadmoći, preuzeli su svu političku moć, opljačkali su Indijancima i Meksikancima zemlju dok su ovima u njoj još bile ukorijenjene noge".²⁸

Naravno, ta prošlost je opterećivala odnose između ovih zajednica. Nakon jedne pljačke vlaka 18. listopada 1915. godine u Bronsvilleu, Texas, naoružane skupine bijelaca izvršile su niz linčovanja. U nekoliko mjeseci ubijeno je stotinjak Chicana. Amerikanci, "uplašeni da će *mexicanos* iskati nezavisnost od SAD, pozvali su 20,000 vojnika da uguše neredu u južnom Texasu".²⁹ Šezdesetih godina, kao jedan od pokreta za ljudska prava, na

²⁶ Charles M T a t u m, *Chicano Literature*, Twayne Publishers, Boston, 1982., uvod.

²⁷ Zanimljivo je da su se povijesni putevi irskih doseljenika i *Chicano* naroda jednom ukrstili. Između 1829. i 1834. godine, meksička je vlada, računajući na njihovu religijsku pripadnost i ratničku slavu, naselila nekoliko stotina irskih porodica u dolinu Nueces gdje su ustanovili koloniju San Patricio de Hibernia. U početku američko- meksičkog sukoba doseljenici su se pokazali kao "los fieles Yrlandese" (vjerni irski susjedi). Međutim, strepeći za sigurnost svojih posjeda oni su se ubrzo priklonili onoj opciji koja je zagovarala sjedinjenje sa SAD. Vidi Graham D a v i s, "Talking Freedom, The Irish in the Texas Revolution", *Irish Studies Review*, no. 8, autumn, 1994.

²⁸ Gloria A n z a l d u a, "The Homeland, Aztlan" u *Borderlands/La Frontera*, Spinsters, aunt lute, San Francisco, 1987, str. 7.

²⁹ G. A n z a l d u a, str. 8.

političkoj se pozornici pojavio pokret *Chicano* naroda. U političkom programu "El Plan Espiritual de Aztlan" napisanom za vrijeme prve nacionalne konferencije u Denveru, Colorado, 1969. godine čitamo sljedeće: "*mi*, Chicano stanovnici i civilizatori sjeverne zemlje Aztlan odakle potječu naši pradjedovi, vraćajući zemlju njihova rođenja... *mi* ne priznajemo provizorne granice na brončanom kontinentu".³⁰ U jednom pjesničkom zapisu, Gloria Anzaldua to izriče ovim riječima: "Jednoć ova zemlja bijaše meksička, /uvijek je bila indijanska/ i jest./ i bit će opet". Stoga Anzaldua današnje doseljivanje Meksikanaca u SAD, koje je po Reaganu nalikovalo bojišnici, ratnoj zoni, smatra odisejom povratka u povijesno/mitološki Aztlan.

Ova osviještenost je imala značajnog udjela u oblikovanju *Chicano* književnosti. Ono što valja stalno imati na umu jest da u slučaju ove "etnopoetičke -književnosti" prostor igra značajnu ulogu. Govoreći o američko-meksičkoj granici, Marcienne Rocard piše kako *Chicano* književnost preinačuje političke međe i upisuje "želju za odmaknućem od južne zone sukoba, obilježene stigmom ponizujućeg poraza i upire pogled na sjever ka duhovnim granicama *Chicano* prostora budućnosti, k Aztlanu".³¹ Anayina trilogija dio je ovih preinaka i želja i uobličuje jedno prostorno obzorje o kojemu je autor jednom zgodom rekao sljedeće:

Moji korijeni su uvijek bili čvrsto usidreni u zemlju jugozapada i ja sam oduvijek bio strastveno ponosan na ovo područje koje dijelim sa svojim narodom. Moji korijeni sežu unatrag četrsto godina kad su se Španjolci po prvi put obrelili na jugozapadu, a prije toga hranili su ih prije-kolumbijske misli i kulture urođenika, američkih domorodaca.³²

Jednom drugom zgodom, Anaya je izrekao misao koja kao da sažimlje moju argumetaciju: "Moj osjet mjesta pripomaže mi definirati vlastito središte, a to središte uobličuje motrište iz kojeg promatram život".³³ Prostorno obzorje tog motrišta pokušao sam ocrtati u gornjem

³⁰ U R. A n a y a i F. L o m e l i, *Aztlan, Essays on the Chicano Homeland*, str. 1.

³¹ Marcienne R o c a r d, "The Mexican- American Frontier: The Border in Mexican - American Folklore and Elitelore", *Aztlan*, vol. 18/no, 1, Spring, 1987, str. 84.

³² U anketi u kojoj su piscima postavljena pitanja o značenju prostora i mjesta za njihovo stvaralaštvo. *South Dakota Review*, vol. 13/no. 3, Autumn, 1975, str. 66.

³³ Rudolfo A n a y a, "A Writer Discusses his Craft", *The CEA Critic*, vol. 40/no, 1, Nov., 1977, str. 41.

iščitavanju romana, a sad bi htio ukratko ukazati na značaj koji imaju za određenje *Chicano* identiteta.

VI.

Naime, ne mogu se oteti dojmu da Aztlan i povijest okupacije koja je zapisana u tom imenu stavlja *Chicano* zajednicu u osebujan odnos prema američkom društvu. Može biti se u toj činjenici skriva jedan od odgovora na pitanje koje, primjerice, postavlja Edmundo Garcia-Giron: "Zašto se *Chicano* manjina, za razliku od drugih etničkih manjina u SAD, tako žestoko i ustrajno opire stalnom pritisku da se amerikanizira, jezično akulturira".³⁴ Kao moguće objašnjenje kažimo da u njihovu slučaju teritorij, ishodišna odrednica identiteta, nije lociran van državnih međa SAD nego je pod stalnom opsadom nadmoćnijeg društvenog ustroja. Stoga je razumljivo da su u toj zajednici jačale centripetalne sile na uštrb društvenih procesa koji bi doprinijeli asimilaciji u širi društveni kontekst. Suočeni s problemima identiteta u pograničnoj zoni, oni su nominalno prihvaćali svoje novo građanstvo, ali su ostali privrženi "patria chica" (maloj domaji).

U tom smislu *Chicano* iskustvo revidira određene temeljne postavke američke povijesne predaje. Istraživanja koja su se iznjedrila iz pokušaja razumijevanja ovog iskustva optužuju američki povijesni nauk da je "nesvjesno prihvatio mit da je dotično područje oduvijek bilo predodređeno da bude integralnim dijelom SAD. Umjesto da se osvojeno područje pojmi kao sjeverni Meksiko povijesničari ga vide kao 'američki Jugozapad'".³⁵ Razna značenja pojma Aztlan ukazuju na nešto čega je glavnina američkih znanstvenika slijepa: "postoji područje, i kulturalno i geografsko, koje ne prestaje na političkoj granici između Meksika i SAD".³⁶ Pristupajući ovom području ne iz sjevera nego iz pravca juga - dakle, ucrtavajući koordinate svijeta na način analogan Anayinom postupku u trilogiji - *Chicano* studiji smatraju model asimilacije nedostatnim za objašnjenje njihova iskustva i zamjenjuju ga modelom unutrašnje kolonizacije. Po tom shvaćanju, američka država je kolonijalizirala meksičke zemlje i tamošnji živalj, upotrijebivši vojnu moć kako bi stekla i održala nadzor nad okupiranim

³⁴ Edmundo Garcia-Giron, "The Chicanos: An Overview" u Zyla i Aycocok, *Ethnic Literatures Since 1776: The Many Voices of America*, str. 99.

³⁵ Irene J. Blea, *Toward a Chicano Social Science*, Praeger, New York, 1988, str. 20-21.

³⁶ Alice H. Reich, *The Cultural Construction of Ethnicity*, AMS Press, New York, 1989, str. 53.

područjima. Nedvojbeno je upravo teritorij onaj čimbenik koji omogućuje primjenu modela unutrašnje kolonijalizacije u svezi *Chicano* narodom.

Nastavljajući s istim uvidom, žilavost s kojom se etnička kultura održala među *Chicano* stanovništvom moguće je pripisati spoznaji da nastavaju vlastitu zemlju. Ta smještenost ukazuje na potrebu da propitamo njihovo ubrajanje među ine etničke skupine u SAD. Da bih to objasnio navest ću jednu opasku Abnera Cohena: po njemu neki istraživači

naposljetku objašnjavaju etnicitet vremenskim razvojem. Tako se čestoput etnicitet povezuje sa selidbom, i smatra se stepenicom u prilagodbi nove skupine novom okolišu i u asimilaciji njenih članova u novo društvo.³⁷

Kod čitanja djela Williama Kennedyja i Maxine Hong Kingston vidjeli smo kako iseljenje i dolazak u novu zemlju određuju svijest pojedinca i ostaju urezani u pamćenje etničke skupine. Budući da ove odrednice nedostaju u slučaju *Chicano* identiteta nameće se potreba njegova drugačijeg određenja i uvažavanja osebujnog mjesta koje on zauzima u areni američkog multi-kulturalizma.

Sažme li se politički naboj koji proishodi iz meni poznatih tekstova *Chicano* kulture provizorno bi se moglo govoriti u njihovu slučaju o nacionalnom identitetu. Ako etnicitet podrazumijeva određeni odnos u kojemu se kulturološka obilježja rabe poradi uspostave razlikovnih međa, dodatni čimbenik teritorija kod *Chicana* upućuje na nacionalno opredjeljenje.³⁸ Po mjerilu Raima Vayryнена, američki Jugozapad valja sagledati kao sporan politički prostor dvaju nacionalnih projekata: "određeni se teritorij preobražava u politički prostor kad prema njemu ljudi osjećaju vjernost, a svoj identitet određuju i priopćuju drugima pomoću datog nacionalnog teritorija".³⁹

Privodeći ovaj zapis kraju, htio bih nešto kazati o etničkim gradskim četvrtima, preduhitrujući tako mogući prigovor ponuđenom razlikovanju koji bi mu spočitnuo da nedovoljno ističe činjenicu da je *Chicano* identitet ruralnog porijekla dok se većina etničkih skupina u SAD poistovjećuje s određenim dijelovima grada. Iz tog sam razloga ranije skrenuo pozornost na

³⁷ Abner C o h e n, *Urban Ethnicity*, Tavistock Publications, London, 1974, str. xiii.

³⁸ Vidi Thomas Hylland E r i k s e n, *Ethnicity and Nationalism, Anthropological Perspectives*, Pluto Press, London, 1993.

³⁹ Raimo V a y r y n e n, "Territory, Nation State and Nationalism" u Jyrki Iivonen (ured.), *The Future of the Nation State in Europe*, Edwards Elgar, Hants, 1993, str. 166.

obred posvećenja zemljom koji Clemente u *The Heart of Aztlan* vrši pri dolasku u *barrio*. Usporedi li se ovaj čin i sva značenja koja mu se mogu pripisati s načinom prebivanja u gradskoj četvrti, primjerice, u romanu Michaela Stephensa *The Brooklyn Book of the Dead* (1994), potvrdit će se održivost moga razlikovanja. Stephensovo djelo je sazdano od niza isprepletenih prisjećanja potomaka okupljenih na bdijenju ocu koji je oporučno naložio da se posmrtni obredi obave u staroj bruklinškoj četvrti koju je porodica davno napustila. Kroz njih dočaran je život jedne doseljeničke obitelji u New Yorku. Ja ću skrenuti pažnju na one dimenzije teksta koje omogućuju da ga se usporedi s prostornim obzorjem koje sam iščitao iz Anayina djela.

Bitna razlika je vremenske naravi. Dok u *The Heart of Aztlan* Anaya uprizoruje jednu sadašnjost i postupak prisvajanja svijeta, prepoznavanje njegove nazočnosti, evocirani svijet irske zajednice u Brooklynu pripada prošlosti, roman opetovano naglašava promjene koje su uslijedile. Međutim, unatoč činjenici što se vraćaju teško prepoznatljivom prostoru, za povratnike na bdijenju on još ima stanoviti značaj. Za njih "stari geto u Brooklynu. Istočni New York. Ona mitska crta između Bushwick avenije i Bed-Stuy, između pakla i Bronswillea" ostaje "staro susjedstvo".⁴⁰ Paddy uviđa da je njegova "emocionalna povijest započela i završila ovdje" (54); Mickeyu Macku imena bruklinških postaja podzemne željeznice ne označuje samo ulice nego je zvukovlje koje evocira "mit geografije i predaka" (72); umjesto da bude mjesto opasnosti, Emmettu se istočni New York pričinja zemljom koja mu podaruje moć (88). Međutim, unatoč subjektivnih doživljaja, posvuda su vidljive promjene. Negdašnji prostor je prešao u druge ruke:

Sada su imaginativne mogućnosti bile isključivo crnačke, s mrvicama *jibaro* snova iz španjolskih okrajaka susjedstva. U njihovo vrijeme sve je bilo irsko, s talijanskim gangsterima na taksi postaji u aveniji Rockaway. (23)

Na njemu nema tragova bivših stanara, a njegov se sadašnji izgled povratnicima doima kao brisani prostor, kao da tu nikad nisu živjeli ni Talijani, ni Židovi ni Irci: "Umjesto terena za boće, Talijana iz starog kraja koji raspravljaju položaj kugli, bila je to prazna čestica, neljudska, bez stabala" (99). Ta odsutnost, koja kao sjena preminulog oca lebdi nad

⁴⁰ Michael S t e p h e n s, *The Brooklyn Book of the Dead*, Dalkey Archive Press, normal, 1994, str. 11, 14.

romanom, sastojnicom je obeskorijenjenosti kao popratne pojave pokretljivosti američkog društva.

Jednostavno kazano, bruklinška epizoda, mada naraštaju okupljenom oko lijesa bila važna kao mjesto prvih formativnih iskustava, samo je jedna od postaja na putu asimilacije doseljeničke irske porodice. Ta se putanja može unazadno rekonstruirati iz njihova doma u "lumpen suburbiji" (107) u okrugu Nassau na Long Islandu, preko Brooklyna, natrag u osamdesete ulice Manhattana da bismo, na samom početku, vidjeli oca kako iz broda stupa u labirint irske Kuhinje Pakla.⁴¹ Za razliku od *Chicana* koji posvećuju svoje obitavalište, kojima *barrio* predstavlja životodajno utemeljenje, situiran kao što jest na njihovoj zemlji, etnička susjedstva oprimjerena Stephenovim tekstom tek su tranzitne stanice u postupku integracije u američko društvo. Stoga, u slučaju *Chicano* zajednice, pravilo društvene asimilacije, suočeno s činjenicama zaokružene izdvojenosti, kao da ne funkcionira: "Etničke zajednice Anglo-Amerikanaca i Meksikanaca nisu samo različito struktuirane; u većine slučajeva, one su jedna od druge odijeljene. Nazočnost *barrio*a, tog srca i duše *Chicano* zajednice koje potvrđuje stvarnost etničkih granica u svakom gradu, čini te granice zbiljskim".⁴²

Iščitavši kako teritorijalnost funkcionira u nekoliko primjera američkog etničkog romana nadam se da je postala očitija potreba razlikovanja u korpusu tekstova s kojima se olako postupa kao s homogenim zbrojem. Također, na primjeru djela Rudolfa Anaya htio sam ukazati na niz

⁴¹ Ibid., str.16. Kuhinja Pakla je dio zapadne strane Manhattana koji graniči s dokovima po kojima je operirala irska mafija (Westies). Sudenje devetorici njenih pripadnika Stephens spominje u romanu a vraća mu se i u članku "Irski gangsteri" pokušavajući razabrati zašto nekima nije uspio izlazak iz geta: "Ovo je bila gradska bijela sirotinja; njih su zaboravile sva demografska istraživanja. Oni su bili kvačice u zavrtnju, tek mrlje na statističkim zemljovidima liberalne politike i društveno osviještenih programa. Kuhinja Pakla je djecu zgrade Lučke kapetanije oblikovala u svome olovo-krcatom, ugljičnom zraku, u prometu uzduž devete i desete avenije, izljevu jazbina Times Squarea, nasilnom svijetu dokova, obalnim barovima, pogibeljnim i halucinatornim, irskim i dio susjedstva". *Green Dreams, Essays under the Influence of the Irish*, University of Georgia Press, Athens, 1944, str. 44. Za više informacija o ovoj strani irskog iskustva u SAD upućujem na djelo T. J. Englisha, *The Westies: Inside the Hell's Kitchen Irish Mob*, Putnam, New York, 1990. Na njujorškim dokovima ukrštavaju se priče ove irske skupine i naših doseljenika. Po kazivanju mog strica, umirovljenog lučkog radnika, naši su zemljaci, uglavnom podrijetlom iz šibenskog kraja, bili uposleni u dokovima kojima su vladali Irči. Kad se zaposlio od nadzornika je dobio dva savjeta: ništa ne vidiš i ništa ne znaš. Slušajući ga sjetio sam se da tim riječima odgovara stari Irac u Stephenovom tekstu kad ga zapitaju o stvarima iz njegove lučke prošlosti.

⁴² Susan E. Kefe i Amado M. Padilla, *Chicano Ethnicity*, University of New Mexico Press, Albuquerque, 1987, str. 190.

čimbenika koje treba uzeti u obzir kad određujemo mjesto i narav *Chicano* književnosti. Stoga je samo djelomično u pravu Ricardo Valdes kad kaže: "granice *Chicano* književnosti jest meksičko i američko podrijetlo *Chicana*. Osoba koja je umjela živjeti na način da bude odvojena od američkog kulturalnog utjecaja, mada geografski nastanjena u SAD, i dalje bi se smatrala Meksikancem".⁴³ Ako je suditi po nalazima gornje analize, mnogo je prihvatljivije određenje mjesta *Chicano* književnosti koje predlaže Juan Bruce-Novoa u članku "Prostor *Chicano* književnosti": "nitko ne poriče prevlast meksičkih i američkih utjecaja: međutim, mi nismo ni jedno ni drugo, kao što nismo Meksikanci-Amerikanci. Ja predlažem da smo mi onaj prostor (nikako povlaka) između njih, ono interkulturalno ništa toga prostora".⁴⁴

Stipe Grgas: A CONTRIBUTION TO THE DIFFERENTIATION OF AMERICAN ETHNIC LITERATURES

S u m m a r y

The occasion of this article is the author's opinion that the widespread use of the concept of multiculturalism, especially as it designates a body of modern American literary texts, does not take into considerations differences which make problematic too facile generalizations. Intending to make a contribution to the differentiation of a seemingly homogeneous phenomenon the author offers the criteria of how a number of ethnic novels inscribe the relation between the represented consciousness and American space, an aspect of the novel he labels as the horizon of spatiality. His analysis and argument are based on readings of the works of the Irish-American writer William Kennedy, the Chinese-American novelist Maxine Hong Kingston and the Chicano author Rudolfo Anaya. The comparison of the different ways the horizon of

⁴³ Ricardo Valdes, "Defining Chicano Literature, or the Perimeters of Literary Space", *Latin American Review*, vol. 5/no, 10, Spring/Summer, 1977, str. 16.

⁴⁴ Juan Bruce-Novoa, "The Space of Chicano Literature", *De Colores*, 1/4, 1975, str. 27.

spatiality manifests itself in their texts leads him to the conclusion that as far as Kennedy and Kingston are concerned the differences are differences of degree while the manner in which the horizon of spatiality appears in Chicano texts questions the validity of using the ethnic tag when speaking of this group and their literature.